

ORTADOĞU'DA OTORİTER REJİMLER: ORTADOĞU ARAP TOPLUMLARI'NIN TARİHSEL, SİYASAL VE SOSYO-EKONOMİK YAPISI ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Demirhan Fahri ERDEM*
Çiğdem ERDEM**

Özet

Ortadoğu Bölgesi, tarih boyunca dünya hegemonyasını amaçlayan tüm büyük güçlerin ilgi odağı olagelmıştır. Bunda, bölgenin merkezi bir konumda olması, stratejik önemi ve doğal kaynaklarının etkisi belirleyici olmuştur. Ortadoğu Arap Toplumlari'nin tarihini doğrudan belirleyen bu güçlerin her biri bölgede, etkileri günümüze kadar gelen derin izler bırakmışlardır. Gerek bu dış aktörlerin, gerekse de Ortadoğu Arap Toplumlari'nin kendi iç dinamiklerinin etkisiyle, iki dünya savaşı arası dönemden başlayarak bağımsızlıklarını kazanan Arap devletlerinde, derecesi ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, genel anlamda otoriter rejimler ortaya çıkmıştır. Geleneksel/anayasal monarşiler, askeri/yarı diktatörlükler, hanedanlık biçimini almış tek parti yönetimlerinin hepsi, siyasi iktidarın değişimine direnç gösteren, halkın siyasi katılımını engelleyen, temel hak ve hürriyetlerin fiiliyatta sınırlandığı rejimler olarak, otoriter rejim tipolojisi içerisinde yer almaktadır. Bu çalışma, Ortadoğu Arap Toplumlari'nda baş gösteren bu otoriter rejimlerin beslendiği iç ve dış kaynakları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, bu toplumların tarihsel, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik yapısının iç ve dış unsurlar kapsamında bir analizi yapılarak, Ortadoğu'daki siyasi rejimlerin neden otoriteryanizme doğru yöneldiği ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Ortadoğu, Ortadoğu Arap Toplumlari, Otorite, Otoriter Rejimler, Meşruiyet.*

AUTHORITARIAN REGIMES IN THE MIDDLE EAST: AN ASSESSMENT OVER HISTORICAL, POLITICAL AND SOCIO-ECONOMIC STRUCTURES OF THE MIDDLE EAST ARAB SOCIETIES

Abstract

Middle East Region has been the focus of attention of all the major powers that have aimed at the world's hegemony throughout history. The fact that the region is in a central location, its strategic importance and the effect of the natural resources have been decisive in this. Each of the powers that directly determine the history of Middle East Arab Societies has left deep traces with extant effects in the region. Both due to the effects of these external actors and Middle East Arab Societies' own internal dynamics, in a general sense authoritarian regimes emerged with changing levels from country to country in Arabian states, which gained their independence starting from the period between the two world wars. All of the single-party governments, which

* Dr., Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü

** Dr., Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü

have taken the shape of traditional/constitutional monarchies and dynasties, are placed within the authoritarian regime typology as regimes that resist to the change of political power, prevent the political participation of the people in which the fundamental rights and freedoms are limited with practice. This study aims to put forth the internal and external sources from where these authoritarian regimes, which began in the Middle East Arab Societies, are fed. In this context, the reason why political regimes in the Middle East head for authoritarianism will be tried to be revealed by making analyses of the historical, socio-economic and socio-political structures of these societies within the scope of internal and external factors.

Key Words: *Middle East, Middle East Arab Societies, Authority, Authoritarian Regimes, Legality.*

GİRİŞ

Siyasi iktidarı elinde bulunduran güç olarak “hükümet” ve soyut bir kavram olmakla birlikte birçok somut uzanımı olan “devlet”, şüphesiz birbirinden farklı olguları ifade etmektedir. Ancak Ortadoğu Arap Toplumlari temelinde, bu iki olgu arasındaki fark çoğu zaman bulanıklaşmakta ve zaman zaman ikisi bir birine denk düşebilmektedir. Bunun en temel sebebi ise, bu toplumlarda boy gösteren rejimlerin, otoriter bir yapı arz etmesi ve bunun bir sonucu olarak hükümetlerin değişmezliğinin genel bir kural olarak ortaya çıkmasıdır.

Bu toplumlardaki siyasi rejimler geleneksel/anayasal monarşilerden, askeri/yarı diktatörlüklere, hanedanlık biçimini almış tek parti yönetimlerine kadar geniş bir yelpazede şekillenmiştir. Ancak hemen hepsinin ortak yönü, derecesi ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, karakteristik özellikleri itibariyle otoriter rejimler tipolojisi içerisinde yer almasıdır.

“Ortadoğu’da Otoriter Rejimler: Ortadoğu Arap Toplumlari’nin Tarihsel, Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinden Bir Değerlendirme” başlıklı bu çalışma, Ortadoğu’da şekillenen siyasi iktidarların neden otoriter rejimler yönünde geliştiğini ortaya koyabilmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın iki temel savı vardır. Bunlardan ilki, Ortadoğu Arap Toplumlari’nda çeşitli şekillerde ve derecelerde ortaya çıkan otoriter rejimlerin, bu toplumların tarihi, sosyal, siyasal ve ekonomik yapısının sonucunda belirlediğidir. İkinci sav ise, söz konusu bu iç dinamiklerin yanı sıra dış güçlerin de, Ortadoğu Arap Toplumlari’nda otoriter rejimlerin hem ortaya çıkışında hem de kalıcılık kazanmasında etkili olduğudur.

Çalışma içerisinde, her iki savın da doğruluğunu test ederek, Ortadoğu Arap Toplumlari’nda gelişen otoriter rejimlerin ortaya çıkış sebeplerini belirleyebilmek için, Ortadoğu Arap Toplumlari’nin tarihsel mirası, sosyal, siyasal ve ekonomik yapısı incelenecektir. Bu dört bileşenin otoriter rejim üzerine etkileri, literatür taraması ile analiz edilmeye çalışılacaktır.

Ortadoğu ve otoriter rejim odaklı bu çalışma, Ortadoğu yönü itibariyle kelimenin tam anlamıyla “genel” bir çalışma olarak tasarlanmıştır. “Ortadoğu”, kelimesinin anlamı “ ‘Batı Avrupa’ gibi coğrafi değil, ‘Batı’ gibi siyasal ve kültürel unsurlar tarafından belirlenmektedir.”¹ Bu çalışmada konu olarak Ortadoğu’da kurulan Arap kökenli devletlerin seçilmesi, Ortadoğu’nun neresi olduğu, yani hangi ülkeleri kapsadığı şeklindeki tartışmaların dışına çıkılması kolaylığını, en başından sağlamaktadır. Ancak bu türden bir kolaylık bile, Ortadoğu ile ilgili bir çalışmanın, doğası gereği ya da Ortadoğu’nun yapısal heterojenliği gereği, diğer sıkıntıları bertaraf etmesini sağlayamamaktadır. Çünkü Ortadoğu, dinsel, mezhepsel çeşitliliği ve geçirdiği tarihsel sürecin çok unsurluluğu ile kelimenin tam anlamıyla karmaşık bir olguya tekabül etmektedir. Söz gelimi Ortadoğu Arap Toplulukları’nın sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasal yapısı birbirinin aynısı değildir. Öte yandan bu çalışmanın ikinci odağını oluşturan otoriter rejimler konusu da, kendi içerisinde çetrefilli bir alanı oluşturmaktadır. Çünkü otoriter rejimlerin tek bir türü olmadığı gibi, Ortadoğu’daki otoriter rejimlerin her birinin aynı derecede otoriter olduğunu söylemek de kolay değildir.

Bu sebeplerden ötürü Ortadoğu Arap Toplulukları’nda ortaya çıkan otoriter rejimlerin hangi kaynaklardan beslenerek ortaya çıktığını analiz etme çabası olarak özetlenebilecek olan bu çalışma, amacına ulaşmak için geniş bir bakış açısıyla, ortak noktaları yakalamaya çalışarak, kelimenin tam anlamıyla genel bir yaklaşım sunmaya çalışmaktadır.

OTORİTER REJİM TİPOLOJİLERİ

Otorite kelimesini çağrıştıran otoriterizm, “özgürlük tanımayan otorite”dir. Bir siyasal rejim, “ne denli çok otoriter olursa, o denli az otoriteye dayanır.”² Dolayısıyla otoriterizm, aslında tam anlamıyla otoritenin olmaması anlamını taşır. Çünkü otorite kavramı içerisinde meşruluk unsurunu barındırır. Bu yüzden siyaset teorisinde “meşruiyet bunalımı, genellikle bir ‘otorite’ bunalımı olarak belirtilmiş ve saptanmıştır.”³ Bu yönüyle, “yukarıdan aşağıya” doğru bir yönetim pratiğini içeren otoriterizm, “aşağıdan yukarıya” doğru şekillenen ve bu sebepten, “meşruluk” a dayanan otoriteden ayrılır.⁴

Otoriterizm, siyasal iktidarın kullanım biçimine ilişkin bir allandırmadır. Otoriterizm kavramının, demokrasi karşıtlığı üzerinden tanımlanması yaygın bir yaklaşımdır. “Nitekim, bugün Demokrasinin karşıtı

¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih*, 1918-1994, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s.66.

² Giovanni Sartori, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Çev. Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s.207.

³ Giovanni Sartori, a.g.e., s.204.

⁴ Andrew Heywood, *Siyaset*, Çev. Bekir Berat Özipek, Adres Yayınları, Ankara, 2010, s.63.

nedir? diye sorulduğunda, şu yanıtı verme eğilimi gösteririz: totalitarizm veya otoriterizm.”⁵

Bu durum, demokrasi kavramının içerdiği demos’un, otoriterizmde büyük oranda dışarıda bırakılmasından kaynaklanmaktadır. Eğer demokrasinin, “hiç kimsenin kendi kendini seçemeyeceği, hiç kimsenin kendini yönetme yetkisi ile donatamayacağı ve dolayısıyla, hiç kimsenin bağımsız ve koşulsuz bir iktidar savında bulunamayacağı bir sistemdir”⁶ şeklindeki tanımı doğru kabul edilecek olursa, otoriterizmin siyasi iktidar odaklı var oluş biçiminin, demokrasi ile zıtlık içerisinde bulunduğunu da kabul etmek gerekir. Çünkü otoriterizmde bir lider, hanedan, azınlık ya da parti ile eşleşebilen siyasi iktidar, demos’a, yani en genel anlamıyla halka karşı hesap verme sorumluluğu taşımaz.

Otoriter rejimlerde, çerçevesini siyasi iktidarın çizdiği sınırlı bir çoğulculuk vardır ve bu sınırlı çoğulculuk içerisinde siyasi iktidar “vatandaşlara karşı hukuken ve/veya fiilen hesap verme durumunda değildir.”⁷ Bu hesap sorulamaz yönetim biçimi kendisini, siyasal sistemin halka kapalı olması şeklinde gösterir. Bu durumu “siyasal mobilizasyonun düşük düzeyde ve sınırlı oluşu” biçiminde açıklamak mümkündür. Bazı otoriter rejim tiplerinde siyasi katılımın bilinçli olarak düşük tutulması söz konusudur. Çünkü “vatandaş kütesinin siyasetten uzaklaşması (depoliticization), yöneticilerin amaçlarına uygun düşer, zihniyetleriyle bağdaşır ve onları destekleyen sınırlı plüralist unsurların karakterini de yansıtır.” Buna karşılık bir sömürge yönetimine karşı girişilen bağımsızlık mücadelesinde ortaya çıkan otoriter rejimlerin bazı tiplerinde, özellikle iktidarın kuruluş aşamasında daha etkili olan ve bizzat siyasi iktidar tarafından desteklenen yüksek siyasi katılımın ise, zaman içerisinde söndüğü gözlenmiştir. Çünkü otoriter rejimlerde, “rejim daha totaliter veya daha demokratik bir yöne gitmedikçe, sonunda mobilizasyon ve katılmayı sürdürmek güçleşir.”⁸ Kısacası halkına karşı hesap verme sorumluluğu taşımayan otoriter rejimler, halkın siyasi hayata katılımını da, iktidarlarını sürdürürebilmek adına istemezler.

Bunun dışında, siyasi iktidar döngüsünü belirlemede temel bir araç olan seçimler, otoriter rejimlerde ya yoktur, ya da serbest ve yarışmacı olmaktan uzak bir biçimde göstermelik olarak düzenlenmektedir. Yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri, otoriter rejimin şekilleniş biçimine göre liderin, partinin ya da askeri cuntanın kontrolü altındadır. Otoriter rejimlerde, kitle iletişim araçları üzerinde iktidarın doğrudan belirleyiciliği söz konusudur. Bu

⁵ Giovanni Sartori, a.g.e., s.202.

⁶ Giovanni Sartori, a.g.e., s.225.

⁷ Juan J. Linz, *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, Çev. Ergun Özbudun, Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, Ankara, 1984, s.133.

⁸ Juan J. Linz, a.g.e., s.138.

şartlar altında temel hak ve hürriyetler de fiiliyatta sınırlandırılmıştır. Bütün bu sayılanlar, otoriter rejimlerin ortak özellikleridir.⁹

Bu rejim türü tek bir kişinin şahsında şekillenebileceği gibi, bir azınlık, grup ya da parti temelinde de ortaya çıkabilir. Genel anlamda halkın siyasi süreçlerin dışında tutulması anlamında değerlendirildiğinde, sadece modern dönemdeki yönetimlerin bir kısmı değil, geleneksel yönetim biçimleri de otoriter rejimler kapsamına girer. Buna göre otoriter rejimler kapsamında, monarşik yönetimler, geleneksel diktatörlükler, askeri diktatörlükler yer alırlar.¹⁰ Bunların dışında, modern yönetimler arasında sayılan otoriter tek parti yönetimleri ve hatta bazı çok partili görünüm altındaki siyasi sistemler de otoriter rejim tipleri arasında yer alırlar.¹¹ Örneğin, karmaşık tek parti sistemleri içerisinde yer alan hegemonik parti sistemi, *de facto* ve *de jure* olarak çok partili görünümü altında, sistemin işleyişi itibariyle, hegemonik güce sahip olan bir partinin sürekli olarak seçimleri kazanmasına dayanmaktadır.¹² Dolayısıyla muhalefetin göstermelik olduğu ve bir siyasi iktidar değişimine kapalı olan bu çok partili sistemler de, otoriter rejimler arasında tasnif edilebilirler.

Otoriter rejim tiplemesinin içeriğinin bir hayli kalabalık olduğu ortadadır. Bu durum, otoriter rejim(ler)in ontolojik olarak, demokratik yönetimler karşısında değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Ortadoğu Arap Toplulukları'ndaki yönetim biçimleri, yukarıda sayılan kıstaslar çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu toplumlarda otoriter rejimlerin hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Şöyle ki, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi "açık sömürgeciliğin çökmesi"ni ve "dünya üzerinde sözde bağımsız olan ülkelerin", "bağımsızlıklarına tam bir demokratik siyasal kuruluşlar kümesi ile" girmesini de beraberinde getirmiştir. Ancak bu ülkelerin pek çoğunda bu demokratik siyasal kuruluşlar varlıklarını devam ettirmemiş ve bu ülkelerde otoriter rejimler kurulmuştur.¹³ Bu gelişme seyri, aşağı yukarı Ortadoğu Arap Toplulukları için de geçerli olmuştur.

Suudi Arabistan, Katar, Ürdün ve Kuveyt'te hali hazırda monarşi ile yönetim söz konusudur. Birleşik Arap Emirlikleri'nde, her hangi bir temsili kurum bulunmamaktadır. Irak ve Mısır bir dönem monarşi ile yönetilmiştir. Yemen'de cumhuriyet öncesi dönemde imamlık ile idare edilmiştir.

⁹ Gonca Bayraktar Durgun, "Otoriter ve Totaliter Rejimler", *21. Yüzyılda Prens*, Ed. Ümit Özdağ, Kripto Yayınları, Ankara, 2012, s.182.

¹⁰ Andrew Heywood, a.g.e., s.63.

¹¹ Gonca Bayraktar Durgun, a.g.m., ss.190-191.

¹² Çiğdem Erdem, "Pratikte ve Teoride Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri", *21. Yüzyılda Prens*, Ed. Ümit Özdağ, Kripto Yayınları, Ankara, 2012, ss.266-267.

¹³ Robert Dahl, *Demokrasi ve Eleştirileri*, Çev. Levet Köker, Türk Siyasi İlimler Derneği – Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, 299.

Günümüzde Mısır, Lübnan, Yemen, Suriye ve Irak birer cumhuriyettir. Lübnan ve Suriye ise kuruldukları andan itibaren cumhuriyet şeklinde örgütlenmiştir. Ancak bu cumhuriyetlerde, Batılı anlamda bir demokratik işleyişten söz etmek güçtür. Örneğin, Irak ve Suriye'deki Baas Partisi, "askeri ve bürokratik-teknokratik unsurlar"ın hakim olduğu, "kişisel liderlikle" özdeşleşmiştir.¹⁴ Bir cumhuriyet olan Irak uzunca bir süre (24 yıl), askeri darbe ile iktidarı ele geçiren Baas Partisi'nin yöneticilerinden Saddam Hüseyin'in otoriter iktidarı ile yönetilmiştir. Yine bir cumhuriyet olan Suriye'de, Hafız Esad ölünceye kadar 30 yıl boyunca iktidarı elinde tutmuştur. Hafız Esad'ın ölümünün ardından yerine geçen oğlu Beşar Esad yönetimi ile birlikte, hanedanlığa dönen bir otoriter tek parti yönetimi başlamıştır. Tunus, 1987 yılına kadar tek parti iktidarı ile yönetilmiştir. Cezayir'de 1962-1980 yılları arasında tek parti yönetimi kurulmuştur.

Yine Ortadoğu Arap Topluları içerisinde, askeri diktatörlüklerin zaman zaman kurulduğu bilinmektedir. Bölgedeki askeri yönetimler, "askeri cumhuriyetler" ya da "asker-sivil koalisyonu" şeklinde ortaya çıkmıştır.¹⁵ Irak, Suriye, Mısır, Cezayir ve Yemen'de silahlı kuvvetler yönetimi ele geçirmiştir.¹⁶ Libya'da Muammer Kaddafi, 1969 yılında askeri darbe ile ele geçirdiği iktidarı, devrileceği 2011 yılına kadar elinde bulundurmuştur. Sonuç olarak askeri darbeler, pek çok Arap ülkesi için "sıradan" bir olay haline gelmiştir.¹⁷

Ortadoğu Arap Devletleri'nde iktidarın tek bir kişinin elinde toplanması, Arap politikasının baskın özelliği olagelmıştır. Parlamento ya da Meclis gibi kurumların olduğu ülkelerde bile, bu kurumlar, hükümetlerin politikalarını onaylamak üzere kurulmuşlardır. Ancak ne zaman ki meclisler, partiler ya da kitle örgütleri, iktidar tarafından kendilerine biçilen rolün dışına çıkmışlar, o zaman yönetici grup tarafından bir kenara atılmışlardır.¹⁸

Sonuç olarak, otoriter yönetim biçimlerinin birbirine geçmiş, birbiriyle eklemlenmiş biçimleri de dâhil olmak üzere, Ortadoğu Arap Topluları'nda, otoriter rejimlerin bütün tipleri yaşama olanağı bulmuştur.

¹⁴ Juan J. Linz, a.g.e., s.212.

¹⁵ J. C. Hurewitz, *Middle East Politics: The Military Dimension*, Frederick A. Praeger Publishers, New York, 1969, s.viii.

¹⁶ J. C. Hurewitz, a.g.e., s.108-109.

¹⁷ Elizabeth Picard, "Arap Military in Politics: From Revolutionary Plot to Authoritarian State", *The Arap State*, Ed. Giacomo Luciani, University of California Press, California, 1990, s.190.

¹⁸ Aaded Dawishan, "Arap Regimes: Legitimacy and Foreign Policy", *The Arap State*, Ed. Giacomo Luciani, University of California Press, California, 1990, s.288.

ORTADOĞU ARAP TOPLUMARI'NIN TARİHSEL, SOSYAL, SİYASAL VE EKONOMİK AÇIDAN ANALİZİ

Tarihsel Süreç

Ortadoğu bölgesi, merkezi konumu ve stratejik önemi nedeniyle, tarih boyunca dünya hegemonyasını amaçlayan tüm büyük güçlerin ilgi odağı olagelmıştır. Ortadoğu Arap Toplamları'nın tarihini doğrudan belirleyen bu güçlerin her biri bölgede, etkileri günümüze kadar gelen derin izler bırakmışlardır. Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, Osmanlı İmparatorluğu, sömürge dönemi boyunca İngiltere ve Fransa, sömürge yönetimlerinin sona erdiği II. Dünya Savaşı'ndan sonra da Amerika Birleşik Devletleri (A.B.D.) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (S.S.C.B.), bölgede hâkimiyet kurmaya çalışmışlardır. Ortadoğu bölgesi, Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu dünyada, daha çok, tek süper güç olarak kalan A.B.D.'nin etkisine maruz kalmıştır.

Bu büyük güçlerden günümüze kadar etkilerini hissettirenlerden ilki Osmanlı İmparatorluğu olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, 16. yüzyıl başlarından I. Dünya Savaşı'na kadar aşağı yukarı 400 yıl boyunca Basra Körfezi'nden Fas, Yemen ve Habeşistan'a kadar uzanan ve o zamanlar henüz "Ortadoğu" olarak adlandırılmayan bu bölge üzerinde egemenliğini kurmuştur. Yani Ortaçağ'ın sonlarından 20. yüzyıla kadar, Osmanlı İmparatorluğu, "idari ve siyasi açıdan kesintisiz olarak varlığını sürdüren tek devlet" olmuştur.¹⁹ Dolayısıyla "çağdaş görünümü ne olursa olsun, toplumsal ve siyasi örgütlenmenin halen yaşamakta olan güçlü, geleneksel kavramları, Ortadoğu'daki Osmanlı mirasının parçalarıdır."²⁰

Osmanlı'nın bölge üzerindeki asıl etkisi yönetim geleneği ve iktidarın kullanımı üzerine olmuştur. Osmanlı yönetimi altındaki topraklarda, tek bir yönetim biçimi uygulanmamıştır. Buna göre Anadolu topraklarına daha yakın bölgeler, Anadolu'daki toprak ve idare biçimi olan ve Osmanlı idari ve iktisadi yönetiminin temeli olan miri rejim ile merkezden atanan beylerbeyi tarafından yönetilmiştir. Bu bölgelerde, orduya süvari sınıfı yetiştirmek esasında şekillenen tımar sistemi uygulanmıştır. Merkezden daha uzak bölgeler ise, verginin her sene peşin olarak toplandığı salyaneli idare ile yönetilmişlerdir. Salyaneli eyaletler, Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetini tanımakla birlikte, merkezle olan bağları siyasi olmanın ötesine geçmeyen ve özerk bölgeler olarak kalmışlardır. Bu iki yönetim dışında Osmanlı İmparatorluğu Mısır'da özel bir yönetim uygulamıştır. Siyasi yönden karışık bir görünüm arz eden Mısır'da Memluk döneminden devralınan ve yeniden düzenlenen kurumlar ile Osmanlı'nın kendine has kurumlarının karşımı bir yapılanma

¹⁹ Bernard Lewis, *Ortadoğu*, Çev. Selen Y. Kölay, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2005, s.181.

²⁰ Kemal Karpat, *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, 49.

içerisinde bu bölge idare edilmiştir.²¹ Buna göre Osmanlı yönetimi, bu bölgede tımar sistemi uygulamak yerine, merkezden atanan emirler aracılığıyla, doğrudan vergi toplamıştır.²² Bunların dışında Osmanlı yönetimi altında kutsal sayılan yerler (Filistin, Kudüs, Mekke ve Medine) özel bir idare biçimi ile yönetilmişlerdir. Mekke ve Medine mahalli emirler tarafından idare edilirken, buralardan hazine talep edilmemiş, yani tımar sistemi uygulanmamıştır.²³

Kısacası Osmanlı hâkimiyeti süresince, idare edilen toprakların özelliklerine göre uygulanan farklı yönetim biçimleri sonucunda Ortadoğu, Osmanlı mülki idare rejiminin yanı sıra, bölgenin kendi yönetim dinamiklerinin de etkili olduğu bir karma sistem ile yönetilmiştir. Bunun dışında Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi altında, halkın ekonomik ve sosyal hayatına kayda değer bir müdahale olmamıştır.²⁴

20. yüzyılda Ortadoğu bölgesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminden çıkarak, Batılı güçlerin denetimine girmiş ve Arap toprakları, yeni adlara, yeni sınırlara sahip ülkelere bölünmüştür. Bugün mevcut Ortadoğu Devletleri ve sınırları, İhtilaf Devletleri'nin I. Dünya Savaşı sonrasında verdikleri kararlar doğrultusunda ortaya çıkmıştır.

Osmanlı hâkimiyetinden çıkan bölgenin, Batılı devletlerin kontrolü altına girmesi, manda yönetimleri ile başlamıştır. Manda yönetimi esas olarak bu bölgede, I. Dünya Savaşı öncesinde hâkim durumda bulunan ve savaşın kaybedenleri arasında yer Alman ve Osmanlı yönetimine, bu toprakların tekrar geri verilmemesi üzerine kurulmuş, “bir ara bulma yöntemi”²⁵ Sömürgeci güçler, bu toprakları sömürge yönetimleri olarak idare etmek isterken, uluslararası siyasette artık etkin bir güç olan A.B.D., bu topraklardaki yönetimlerin kendi kaderlerini tayin hakkı üzerinde ısrar ediyordu. Neticede, varılan uzlaşma ile Ortadoğu'da manda yönetimleri kurulmuştur. Böylece Milletler Cemiyeti, bazı Arap ülkelerinin mandasını, “bağımsızlıklarını kazanana kadar” İngiltere ve Fransa'ya vermiştir.²⁶ Milletler Cemiyeti'nin denetimi altında olan bu manda topraklarının, sömürge olmadığı ifade edilmiştir. Ancak, “Britanyalı ve Fransız devlet adamlarının mandalar ile sömürgeler arasındaki ayrımı bir kurgudan öte bir şey olarak görmediklerini

²¹ Mustafa Öztürk, “Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi”, *History Studies, Middle East Special Issue*, 2010, ss. 328-331

²² Jane Hathaway, *The Arap Lands Under Otoman Rule, 1516-1800*, Pearson Longman, London, 2008, 50.

²³ Mustafa Öztürk, a.g.m., s.334.

²⁴ Kamel S. Jaber, “The Democratic Process in Syria, Lebanon and Jordan”, *Democratization in Middle East: Experiences, Struggles, Challenges*, Ed. Amin Saikal, Albrecht Schnabel, United Nation University Press, Tokyo, 2003, s.130

²⁵ Peter Mansfield, *Ortadoğu Tarihi*, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Say Yayınları, İstanbul, 2012, s.284

²⁶ Ilan Pappé, *Ortadoğu'yu Anlamak*, Çev. Gül Atmaca, NTV Yayınları, İstanbul, 2009, 33.

söylemek gerekir.”²⁷

İngiliz nüfuzu altında bulunan, önce Mezopotamya, sonra da Irak adını alan devlette, monarşik bir yönetim kurulmuştur. Irak’ın batısında yer alan ve Suriye ve Levant olarak adlandırılan devlet ise bölünerek kuzeyi ve ortası Fransız mandasına, Filistin adını alan güneyi ise İngiliz mandasına bırakılmıştır. Her iki manda altındaki devletin toprakları da kendi içlerinde bölünmüştür. Fransız mandası altında biri Suriye ismini koruyan, diğeri ise Lübnan adını alan iki devlet oluşturulmuştur. İngilizler de kendi bölgelerini ikiye bölmüşler ve doğuda Trans-Ürdün adını verdikleri bir Arap emirliği kurarlarken, Batı da ise Filistin’de yönetimi ellerine almışlardır. Bu bölüşüme karşın Basra Körfezi’ndeki İngiliz kontrolü altında bir takım Şeyhlikler dışında, Arabistan işgale uğramamış, bağımsızlığını korumuştur.²⁸ Kısacası bugün Suriye ve Lübnan olarak bilinen ülkeler Fransız mandasına girerken, Irak, Ürdün ve Filistin ise İngiliz mandasına alınmıştır.²⁹

Manda yönetimleri sırasında İngilizler ve Fransızlar, Ortadoğu’nun yeni devletlerinde kendi modellerine benzeyen yeni rejimler -Fransızlar parlamenter cumhuriyetler, İngilizler ise anayasal monarşiler- kurmuşlardır.³⁰ Ancak sömürgeci devletlerin kurdukları bu yönetim biçimlerine ve ona ait kurumlara karşı bölge halkları tepki göstermiştir. Parlamentarizm, bu toplumlarda kendilerine karşı düzenlenmiş “bir tuzak olarak” değerlendirilmiştir.³¹ Dolayısıyla sömürgeci devletlerin bölgeden çekilmesinden sonra, kurulan bu siyasi rejimlerin hemen hepsi çökmüş veya terk edilmiştir.

İngiliz ve Fransız egemenliği altında bulunan Ortadoğu’nun Arap devletleri iki dünya savaşı arası dönemden başlayarak, ama özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. İki dünya savaşı arası dönemde Suudi Arabistan, Yemen, Irak ve Mısır bağımsızlıklarını kazanırlarken, Fransa’nın bölgeden çekilmesiyle Suriye ve Lübnan da bağımsızlıklarına kavuşmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında ise Ürdün, Kuveyt, Güney Yemen ve Körfez Emirlikleri Ortadoğu’nun bağımsızlığına kavuşan diğer ülkeleri olmuştur.³²

Ortadoğu Arap Toplamları’nın on dokuzuncu yüzyılda Avrupa devletlerinin “ana sömürge bölgelerinden” biri haline gelişinin ardından yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu toplamlar, “dünya egemenliği

²⁷ Peter Mansfield, a.g.e., s.285.

²⁸ Bernard Lewis, a.g.e., s.399.

²⁹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, C.I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, s.198

³⁰ Bernard Lewis, a.g.e., s.433.

³¹ Hamit Bozarslan, *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, ss.84-85.

³² Bernard Lewis, a.g.e., s.415-416.

peşinde koşan ‘süper’ devletlerin etki alanı mücadelesine konu olmuştur.”³³ Bunda bölgede çıkartılan petrolün etkisi büyüktür. Petrol, iki süper güç olarak adlandırılan A.B.D. ve S.S.C.B. mücadelesinin temel nedeni olmuştur.

Ortadoğu topraklarında yaşanan bu gelişmelerin otoriter rejimlerinin istikrarını sağlamak açısından, destekleyici bir etkisinin olduğundan söz edilebilir. “Örneğin, Körfez monarşilerinin ‘görelî’ istikrarı, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batılı ülkeler ile kurdukları ve temelinde Orta Doğu petrolünün güvenliğinin yer aldığı ilişkiler ağını yakından ilgilendirmektedir.”³⁴

II. Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu’yu pek çok yönden etkileyen bir başka gelişme ise 1948 yılında, Batılı güçlerin desteğiyle, Arap ülkelerinin ortasında İsrail Devleti’nin kurulması olmuştur. İngiliz mandası döneminde Filistin bölgesine Yahudiler’in göç etmesi desteklenerek bölgedeki Yahudi nüfus arttırılmıştır. Böylelikle İsrail Devleti’nin kuruluşu için gereken altyapı sağlanmıştır. İsrail Devleti, manda yönetiminin sona ermesine birkaç saat kala kurulmuş ve hızlı bir biçimde de tanınmıştır.³⁵

İsrail’in kurulmasının ardından yaşanan İsrail-Filistin çatışmasının bir sonucu tüm bölgenin istikrarsızlaşması ise, diğer bir sonucu da bölgedeki otoriter rejimlerin güç kazanması olmuştur. “İsrail’e karşı Arap ülkelerinin, başka bir deyişle Yahudilere karşı Müslümanların haklarını koruma söylemleri ile yola çıkan liderler baskıcı ve otoriter eğilimlerin güçlenmesini sağlamış(tır)”³⁶

Kısacası, Arap devletleri kendi iç dinamikleri ile kurulmamıştır. Ortadoğu’nun Arap toplumlarında devlet, yabancı bir gücün yönetimi altında şekillenmiştir. Ortadoğu’da uzun yıllar devam eden Osmanlı egemenliği, Osmanlı yönetimi ardından Arap devletlerinin, bölge dışı güçler tarafından kendi çıkarları doğrultusunda bölünerek kurulmaları ve bölgede bir İsrail Devleti’nin ortaya çıkışı, Ortadoğu’nun Arap Toplumları’nın tarihsel süreçlerinin dönüm noktaları olmuştur. Bu dönüm noktalarının her biri, soyo-politik ve sosyo-ekonomik yapı üzerinde derin izler bırakarak, Ortadoğu Arap Toplumları’nda, otoriter rejimlerin oluşmasını doğrudan belirlemiştir.

Sosyal Yapı

Ortadoğu Arap Toplumları’nın sosyal yapısı, bu coğrafyada otoriter rejimlerin ortaya çıkışını açıklayabilmek için başvurulacak parametrelerden bir diğeridir. Ortadoğu Arap Toplumları’nın heterojen yapısının yanı sıra, siyasi

³³ Oral Sander, a.g.e., s.264.

³⁴ Gonca Bayraktar Durgun, a.g.m., s.190.

³⁵ Oral Sander, a.g.e., s.269.

³⁶ Gamze Güngörmüş Kona (Der.), *Orta Doğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.163.

iktidarlar karşısında alternatif olabilecek oluşumların güçsüzlüğü, bu toplumlarda iktidar seçkinlerini yerinden edip, iktidarın el değiştirmesini sağlayacak mekanizmaların gelişmesine engel olmuştur.

Ortadoğu dinsel bakımdan oldukça heterojen bir bölgedir. Arap toplumları arasındaki hâkim dini inanış, İslamiyet olmakla birlikte, bu toplumlarda ortaya çıkan mezhep bölünmeleri ve bu mezhepler arasındaki çatışmalar, bölgeye ilişkin olarak, “hakim dini inanış” ifadesini kullanmayı zorlaştırmaktadır. Öte yandan bölgede yaşayan ve sayıları daha az olan Hıristiyanlar ise, Müslümanlar’a nazaran çok daha fazla bölünmüşlerdir. Ancak burada Ortadoğu’yu dini inanış yönünden esas olarak heterojen yapan şey, mezheplerin çokluğu değil, bu mezhepler arasında baş gösteren ve “tamamen ayrı doktrinler oluşturmak üzere ayrılan gruplar” etrafında şekillenen farklı inanış biçimleridir. Ayrıca bölgede, çok daha eski dinleri benimseyen ya da farklı dinlerin bir tür bileşimi olan inanışlara sahip insanların yaşadığı da bilinmektedir. Örneğin Yezidiler, Zerdüştlük, Nesturilik ve Yahudiliğin karışımı bir inanca sahipken, Mandeenler, Yahudi-Hıristiyan dinlerinin karışımı bir inancı benimsemişlerdir.³⁷

Ortadoğu’daki siyasi iktidarların büyük çoğunluğu, bağımsızlıklarını kazandıkları anda dini açıdan ve ayrıca iç rekabetlerle bölünmüş bir toplum yapısını devralmışlardır. Bu rekabetler kimi zaman isyan, devrim veya iç savaş gibi silahlı çatışmalara dönüşmüştür.³⁸ Bu toplumsal bölünmüşlük bir taraftan iktidarların istikrarını sarsıcı bir işlev görürken, bir taraftan da bu duruma tezat biçimde, iktidarların değişmezliğini ve dolayısıyla da otoriterliğini desteklemiştir. Çünkü en nihayetinde söz konusu heterojenliğin yol açtığı bölünmüşlük, toplumsal bir tutunum öznesinin, birlik ruhunun ortaya çıkarılamaması ile sonuçlanmıştır. Bu toplumsal bölünmüşlük, yöneten-yönetilen ilişkisinde, yönetilenlerin yönetenler üzerinde söz sahibi olması bağlamında, etkisiz kalmasına yol açarak, otoriter rejimlerin varlığını besleyen bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ortadoğu Arap Toplumları’ndaki heterojenlik bölgenin tarihinin ve coğrafyasının bir ürünüdür; ama aynı zamanda da, bölge üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen büyük güçlerin beslediği bir olgudur. Gerçekten de Ortadoğu’nun İngiliz ve Fransız mandasında olduğu dönemlerde, bölgenin etnik ve dini topluluklarının yaşadığı bölgeler bu güçlerin çıkarları doğrultusunda yapay olarak bölünmüşlerdir. Sömürgeci ülkeler, kendilerine karşı bir ayaklanmanın olmaması için bazı etnik ve dini grupların yanında yer alarak, çeşitli etnik ve dini gurupları birbirlerine karşı kullanmışlardır.

³⁷ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya, Orta Doğu*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2002, ss.118-120.

³⁸ Bernard Lewis, a.g.e., s.418.

Ortadoğu Arap coğrafyası üzerinde ekonomik ve siyasi çıkarı olan güçlerin, Ortadoğu'nun etnik ve dini farklılıklarını kışkırtarak, bu bölgedeki uluslaşma sürecini baltalamaları savı, örneğin Suriye özelinde doğrulanmaktadır. Fransız mandası döneminde, Fransızlar bölgede kendi çıkarlarına zarar verebilecek bir unsur olarak milliyetçi akımları görmüşlerdir. Suriye'de çoğunluğu oluşturan Arap Sünnilerin gücünü kırmak için, etnik ve dini azınlıklar desteklenerek, bu topluluklara bağımsız devletler kurdurulmuştur. Buna bağlı olarak, Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra ülkenin en önemli sorunlarından biri, söz konusu bağımsız devletleri kendisine bağlamak olmuştur. Çünkü bu bağımsız devletler Suriye'ye bağlanmamak için direnmişlerdir.³⁹ “Suriye’de gerçek bir ulus kavramının geliştirilememesi sonucunda, herkes için bir Suriye devleti yerine, gücünü mensup olduğu etnik ve dini azınlıktan ya da azınlıklardan alan sözde bir Suriye devleti gerçekleştirilmiştir.”⁴⁰ Bu zihniyetin uzantıları halen daha devam etmektedir. Günümüzde, Ortadoğu ile ilgilenen tüm büyük güçler, bu bölgede kendileri dışında bir gücün büyük bir devlet kurmaması için, bölgeyi olabildiğince küçük parçalara bölerek, güçsüz yeni devletler ortaya çıkarmak çabası içerisindeyler.⁴¹

Bunun dışında, Ortadoğu toplumlarının sınıfsal yapısı da, toplumsal çözümleme açısından önem taşımaktadır. Ortadoğu'daki temel toplumsal formasyon, “küçük toprak sahiplerinin sayısının azlığı ve küçük bir sanayi proletaryası”nın⁴² varlığı ile karakterize edilebilir. Bir tarafta oldukça zengin toprak sahipleri, tacirler, aşiret şeyhleri, diğer tarafta fakir topraksız köylüler, göçebeler (bedeviler) ve şehirlerde yaşayan işsizler yer almaktadır. Bu çok zengin ve çok fakir iki kutup arasında ise genişçe bir orta sınıf yer almaktadır.⁴³

Ortadoğu'daki bu sınıfsal oluşumun izlerini Osmanlı hâkimiyeti dönemine kadar uzatmak mümkündür. Osmanlı devlet sisteminin bir takım özellikleri, Ortadoğu Arap Toplumları'nın sınıfsal yapısı üzerinde etkili olmuştur. Bu coğrafyada Avrupa'daki yapılanmadan farklı olarak, zayıf merkezi düzenin izin verdiği feodal bir düzen oluşmamıştır. “Sultan, toprak ve kendi uyrukları üzerinde nihai mülkiyet hakkını elinde bulundur(muştur)”⁴⁴ Yani, Osmanlı hâkimiyetinde uygulanan idare biçiminin gereği olarak özel

³⁹ Salih Akdemir, “Suriye’deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü”, *Avrasya Dosyası*, C.6, S.1, 2000, ss.214-215.

⁴⁰ Salih Akdemir, a.g.m., s.204

⁴¹ Mehmet Atay, “Ortadoğu’da Terör Savaşı ve Barış Arayışları”, *Avrasya Dosyası*, C.3, S.2, 1996, s.121.

⁴² Göran, Therborn, “Sivil Toplumun Ötesi: Demokratik Deneyimler ve Ortadoğu’ya Uygunlukları”, *Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası*, Der. Elisabeth Özdalga, Sune Persson, Çev. Ahmet Fethi, Tarih Vakfı, Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s.72.

⁴³ M. Riad El Ghonemy, *Affluence and Poverty in the Middle East*, London, Newyork, Routledge, 1998, s.36.

⁴⁴ Kemal Karpat, a.g.e., s.79.

toprak mülkiyeti gelişmemiştir. Böylelikle, “İmparatorluk yönetimi, şehirleri siyasi temsil talebiyle birleştirecek bir bağımsız tüccar burjuvazisinin ortaya çıkışını engelle(miştir)”⁴⁵

Ortadoğu Arap Toplamları'nın sınıfsal şekillenişinde, Osmanlı etkisi dışında, sömürge yönetimlerinin takip ettiği ekonomi politikaları da belirleyici olmuştur. Ortadoğu'da Osmanlı etkisini karakterize eden unsur, özel toprak mülkiyetinin olmayışı ise, Batı'nın sömürgeci devletlerinin etkisini karakterize eden unsur da, bu politikada tersine atılan adımlar olmuştur. Sömürge döneminde ekonomik alanda yaşanan gelişmelerin uzun vadeli sonuçları olarak, yeni bir toprak sahibi ve tüccar sınıfı ortaya çıkmıştır. Bu sınıf, ileri de milliyetçiliğe sahip çıkıp, bağımsızlık mücadelelerini üstlenecek sınıf olacaktır.⁴⁶ Ancak Batı etkisi ile ortaya çıkan bu büyük toprak sahibi ve tüccar sınıfı, yerli bir burjuvazinin gelişip, güçlenmesine basamak oluşturmamıştır.

Bilindiği üzere, Avrupa'da burjuvazi kendi ekonomik çıkarlarını korumak isteyen ve bu doğrultuda siyasi otoriteyi şekillendirmeye çalışan bir sınıf olmuş, böylece iktidardan istekleri olan ve siyasal gelişmelere doğrudan tepki gösteren bir siyasi kültürün oluşmasına katkıda bulunmuştur. Oysa Osmanlı yönetiminde, Avrupa'daki gibi sınıfsal farklılaşma yerine, yöneten-yönetilen ayrımı ortaya çıkmıştır. Osmanlı sisteminde devlet her alana hâkim olduğundan, siyasi istekleri olan ve bu istekleri yerine getirebilmek için geniş halk kitlelerini yanına çekmeye çalışan, devlet gücüne muhalefet edebilecek bir burjuvazi gelişmemiştir.⁴⁷

Ortadoğu'da gelişmiş bir burjuvazinin yokluğu, İngiliz ve Fransız mandası döneminde bölge ülkelerine aşılana çalışılan liberal ekonomik ve siyasi bir takım kurum ve düşüncelerin, bu coğrafyada yeşermemesinden de anlaşılmaktadır. Bu kurumlara olan destek, bu toplumlarda, sadece küçük bir batılılaşmış seçkinler gurubuyla sınırlı kalmıştır. Halkın geniş kesimlerinin ihtiyaçlarını karşılamayan bu kurumlar, pek çok Arap tarafından Batı Avrupa'nın mandacı güçleriyle bir tutulmuştur.⁴⁸ Söz konusu liberal kurumların Ortadoğu'da yaşayamamasının nedenlerinden birisi, bu kurumları sömürgeci güçler tarafından bölgeye aşılana çalışılmasının getirdiği tepki ise, bir diğer neden de bu kurumların altını doldurabilecek burjuva sınıfının Ortadoğu'da yeteri kadar olgunlaşmamış olmasıdır.

Ortadoğu Arap Toplamları'nda, yerli burjuva sınıfının güçsüz oluşunu açıklayabilecek birden fazla parametrenin varlığından söz edilebilir. Bunlardan

⁴⁵ Raymond A. Hinnebusch, “Suriye’de Devlet ve Sivil Toplum”, *Avrasya Dosyası*, Çev. Hakan Özdağ, C.2, S.3, 1995, s.9.

⁴⁶ İliya Harik, “The Origins of the Arap State System”, *The Arap State*, Ed. Giacomo Luciani, University of California Press, California, 1990, s.22.

⁴⁷ Gamze Güngörmüş Kona (Der.), a.g.e., ss.289-290.

⁴⁸ Bernard Lewis, a.g.e., s.405.

ilki -Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetsel yapısının da etkisiyle- pre-modern devletin toprakta özel mülkiyete ve tüccarların sermaye birikimine karşı olan olumsuz tutumudur. İkinci olarak sömürge döneminde, sömürgeci ülkelerin bu coğrafyadaki zaten güçsüz konumdaki yerel endüstrileri yıkmasının da, yerli burjuvazinin gelişmemesinde etkisi olmuştur. Son olarak, günümüzde Ortadoğu'nun, küresel ekonomiye ham madde ihraç eden çevre durumuna indirgenmiş olması da yine bölgedeki burjuvazinin güçsüzlüğünü açıklar. Bunların dışında, bölge ülkelerinin zaman içerisinde uygulamaya koydukları millileştirmeler de, sanayi burjuvazisinin gelişmesinin önünü kesen bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.⁴⁹ Arap ülkelerindeki millileştirmelerin burjuvazinin gelişmesi önüne bir engel olarak çıkmasında, özellikle 1950'lerin ortasından itibaren sosyalist özelliği belirginleşen ve etkisini Arap ülkelerinin büyük bölümünde gösteren Baas Partisi'nin ve ideolojisinin de etkileri olmuştur.⁵⁰ 1980 sonrasında ekonomik alanda izlenen neo-liberal politikalar neticesinde, devletin ekonomideki rolü kısmi olarak azalmıştır. Bu, söz konusu zayıf burjuvazinin belli oranda yükselmesi anlamına da gelmektedir. Ancak burjuva sınıfının geçmişten gelen yapısal sorunlarının da etkisiyle, bu toplumlarda burjuvazi, siyasi iktidar karşısında, ona rağmen ve ona karşı bir güç olarak belirmemiştir. Güçlü bir burjuvazinin yokluğu, beraberinde işçi sınıfının güçsüzlüğünü de getirmiştir. Dolayısıyla burjuvazinin siyasi iktidar karşısındaki konumu ne ise, işçi sınıfının konumu da buna paralel bir biçimde seyretmiştir.

Sonuç olarak, toplumsal bölünmüşlük ve siyasi erk karşısında etkili olabilecek bir toplumsal formasyonun gelişmediği Arap toplumlarındaki bu yapı, otoriter nitelikli iktidarların yönetimi ele almaları ve iktidarlarını sürdürmeleri için gereken zemini hazırlamıştır.

Siyasal Yapı

Ortadoğu'ya siyasi yapı açısından bakıldığında modern siyasi yapılanmaların görece genç olduğu ve buna bağlı olarak bölgede sosyal ve siyasi kimlik krizlerinin yaşandığı görülmektedir. Bölgenin Arap toplumları ulusal bağımsızlıklarını geç kazanmaları sebebiyle, sömürge karşıtı hareketlerle birlikte gözlemlenen toplumsal dönüşüm de görece geç başlamıştır.⁵¹

Suriye, Irak, Mısır, Lübnan, Ürdün, Cezayir, Libya örneklerinin hepsinde, sömürgeci güçlere karşı yapılan mücadeleler, sömürgeci devlete

⁴⁹ Raymond Hinnebusch, "Prospects for Democratization in the Middle East", *Democratization in the Middle East; Dilemmas and Perspectives*, Ed. Birgitte Rahbek, Aarhus University Press, Oakville, 2005, s.33.

⁵⁰ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, Çev. Yavuz Alogan, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s.467.

⁵¹ Göran Therborn, a.g.m., s.71.

“eklemlenmiş bürokrat, yerel elit ve onların sınıfsal müttefikleri tarafından örgütlenmiştir. Bağımsızlık sonrası Ortadoğu devletinin kurucu unsuru da bu koalisyon olmuştur.”⁵² Dolayısıyla tüm bu yönetimlerde iktidar, seçkin bir azınlığın elinde toplanmıştır. Bu siyasi rejimlerin başlıca özelliği seçkinlerin, siyasi süreci devlet gücüyle denetim altında tutmasıdır. Söz konusu durum seçkinler ve halk arasında keskin bir ayrım yaratmaktadır. Ortadoğu’nun seçkinleri iktidarları halk onayı ile işbaşına gelmedikleri gibi, bu iktidarlar çoğunluğun temel yönelim ve eğilimlerine uygun bir siyasi ve hatta sosyal yapıyı oluşturmakla kendilerini bağımlı hissetmemişlerdir. Bu durumun siyasi meşruiyet sorunu yarattığına şüphe yoktur.⁵³ Yeni devletlerin seçkinleri, “temsil etme iddiasında buldukları kişilerle aynı siyasi dili konuşmuyorlardı ve çıkarları, daha fazla toplumsal adalet yönünde değişimler yaratmaktan çok mevcut toplumsal doku ile servet dağılımının muhafaza edilmesinde yatıyordu.”⁵⁴

Siyasi açıdan meşru görülmeyen bu seçkinler, toplumda kendi konumlarını sarsabilecek odakların gelişmesini de engellemektedirler. Ortadoğu Arap ülkelerinde iktidar değişimine karşı dirençli olan siyasi seçkinler, muhalefetin oluşumuna izin vermemektedir.⁵⁵

Bu toplum dokusu içerisinde, etkili bir sivil toplum örgütlenmesinin olmayışı rejimin otoriter bir yapı içinde gelişmesi için gereken ortamı hazırlamıştır. Sivil toplum, katılımcı siyasi sistemi desteklemesinden ötürü önemlidir.⁵⁶ Oysa bölgede “(b)ireysel özgürlükler, demokratik örgütlenmelerin ve toplumsal hareketlerin gelişimini güvence altına alacak kadar kalıcı olama(mıştır)”⁵⁷ Bu koşullar altında, Ortadoğu’da biçimsel olarak sivil toplum örgütlenmelerine rastlanılsa da, bu örgütlenmeler işlevsel olarak geçerlilik kazanamamıştır.⁵⁸

Aslında bu konuda çift taraflı bir ilişki söz konusudur; bir taraftan sivil toplum örgütlenmelerinin olmayışı otoriter rejimleri güçlendirirken, öte taraftan otoriter rejim sivil toplum örgütlenmelerinin ortaya çıkışını engellemiştir. Bölgedeki sivil toplumun güçsüzlüğü, otoriter yapılarının bir

⁵² Koray Çalışkan, “Ortadoğu Siyaseti ve Toplumları Anlama Yolları”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:39, (Ekim 2008), s.15.

⁵³ Lütfullah Karaman, Bülent Aras, “Ortadoğu Demokrasinin Neresinde? Demokratikleşme Sorunsalı ve Sivil Toplum Ayracı İçinde Bazı Tespitler”, *Avrasya Dosyası*, C.3, S.2, 1996, s.147.

⁵⁴ Albert Hourani, a.g.e., 466.

⁵⁵ Lütfullah Karaman, Bülent Aras, a.g.m., s.147.

⁵⁶ Augustus Richard Norton, “Introduction”, *Civil Society in the Middle East*, V.2, Ed. Augustus Richard Norton, Brill, Leiden, 2001, s.6.

⁵⁷ Elisabeth Özdalga, Sune Persson, “Önsöz”, *Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası*, Der. Elisabeth Özdalga, Sune Persson, Çev. Ahmet Fethi, Tarih Vakfı, Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s.vi.

⁵⁸ Lütfullah Karaman, Bülent Aras, a.g.m., s.162.

yansımasıdır.⁵⁹ Bilindiği gibi, sivil toplumun varlığı kültürel ve sosyo-ekonomik koşulların, belli bir doğrultuda olgunlaşmasını gerektirmektedir. Örneğin Avrupa'da 18. yüzyılda başlayan ekonomik yeniden yapılanma, tüm kıtada devlet otoritesini azaltmıştır. Toplumsal ve ekonomik çıkar guruplarına karşı sorumlu olmak, yasallık ve sorumluluk sürecini hızlandırmış, böylece devlet-toplum ilişkilerinde sivil bir yaklaşımın koşullarını hazırlamıştır. Oysa iç ve dış koşullar Ortadoğu'da Batı'daki bu koşulların üretilmesini engellemiştir. Sivil toplumun oluşumu için gerekli olan çoğulculuk, siyasi katılım, hesap sorulabilir devlet, dönüşümlü iktidar, özerk toplumsal birliklerin yokluğunda, Ortadoğu Arap Toplumlari'nda, sivil toplum örgütleri gelişmemiştir. Kısacası Batı'daki özel kültürel ve sosyo-ekonomik koşullar üretilmediği için, Ortadoğu'da sivil toplumun yeşerebileceği verimli bir ortam şekillenmemiştir.⁶⁰

Ortadoğu'daki otoriter rejimlerin yönetimi altında, siyasi katılımın engellenmesi ve toplumsal hareketliliğin önünün kapatılması ortamında, toplumlar, kültürel ve dini değerleri temelinde filizlenen oluşumlar aracılığıyla tepkilerini göstermeye başlamışlardır. Söz konusu kültürel/dini tepkisel oluşumlar, aynı zamanda yaygınlığı sebebiyle de güçlü birer akım olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, Ortadoğu'da toplumsal hareketlerin daha çok cemaatçi değerleri savunan ideolojiler çevresinde yükseldiği söylenebilir.⁶¹

II. Dünya Savaşı sonuna kadar bölgede varlığını sürdüren sömürge yönetimleri bölgedeki etkilerini İslami geleneklerden kopuk ve sömürgeci güçlerle işbirliği yapan bir seküler seçkinler gurubu ile gerçekleştirmiştir. Bu durumun yarattığı toplumsal huzursuzluk, ekonomik sorunlarla da birleşince İslam, muhalefetin gelişebileceği tek alan haline gelmiştir. Ortadoğu'da da otoriter rejimlere karşı en etkili muhalefet, İslami kimliğin ve mirasın ön plana çıkarılmasıyla ifade edilmiştir. Mevcut düzene karşı olan muhalefet iktidarı ele geçirmeye yöneldiğinde anti seküler bir nitelik kazanmıştır.⁶²

Ortadoğu'daki radikal İslami akımların sadece devletlerin otoriter iç siyasalarından kaynaklandığı da düşünülmemelidir. Bu radikal İslami hareketleri doğrudan kışkırtan dış unsur Arap-İsrail çatışmasıdır. Bölgede çatışmaların artması ve Filistin sorunu gibi sorunların kalıcılığı, gösterilen tepkinin dozunu yükseltmekte, terörizme yönelen İslamcı akımlar etkilerini giderek arttırmaktadır.⁶³

⁵⁹ Augustus Richard Norton, a.g.m., (Introduction), s.5.

⁶⁰ Mahmood Sarioğhalam, "Ortadoğu'da Sivil Toplum Umutları: Kültürel Engeller Üzerine Bir Çözümleme", *Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası*, Der. Elisabeth Özdalga, Sune Persson, Çev. Ahmet Fethi, Tarih Vakfı, Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s.82.

⁶¹ Elisabeth Özdalga, Sune Persson, a.g.m., (Önsöz), s.vi.

⁶² Gamze Güngörmüş Kona (Der.), a.g.e., s.288.

⁶³ Gamze Güngörmüş Kona (Der.), a.g.e., s.142.

Ortadoğu’da köktendinciler dışında toplumda sadece ordunun bağımsız hareket edebilecek yapısı, olanağı ve bunun için gerekli bütünlüğü vardır. Ordu bu bölgede siyasi değişimin diğer büyük gücüdür.⁶⁴ Denilebilir ki, Ortadoğu’da ordu en iyi örgütlenmiş toplumsal güç olarak ön plana çıkmıştır.⁶⁵ Ortadoğu toplumlarında iktidarda bulunan elitlerin sosyo-ekonomik açıdan oldukça kapalı olması, ordu müdahalelerine zemin hazırlayan bir unsurdur. Bölgede, “başlıca toplumsal hareketlenme yolunu ordu sunmakta ve orta sınıflar ile halkın zayıflığı askeri darbeyi, eski toprak sahibi üst sınıfları devirmeyi başarmanın görünüşteki tek yolu haline getirmektedir.”⁶⁶

Ordunun bu gücü, toplumdan bağımsız hareket edebilen güçlü bir askeri ve sivil bürokrasinin gelişimine zemin hazırlamıştır. Bu toplumsal tabakalar, ülkelerinin bağımsızlık mücadelesi içinde kendilerini göstermişlerdir. II. Dünya Savaşı sonrasında, Ortadoğu’daki sömürgeci güçlere veya onların etkisi altındaki yerel iktidarlara karşı yapılan mücadelelerde halkın etkisi ve desteği sınırlı kalmıştır. Bu mücadeleler, daha ziyade, asker ve sivil bürokrasinin önderliğinde gerçekleştirilmiştir. Bu seçkin gruplar Osmanlı egemenliği döneminden bu yana, toplumlarındaki önemli yerlerini korumuşlar ve Ortadoğu siyasi kültürünün önemli bir parçası olarak siyasi yaşamda etkinliklerini sürdürmüşlerdir.⁶⁷

Ortadoğu’nun siyasi yapısının bir diğer özelliği, uluslaşma sürecinde ve buna paralel olarak vatandaşlık konusunda yaşanan sıkıntılardır. “Teritoryal devlet ve Batı’nın anladığı ulus-devlet kavramlarının her ikisi de görünüşte başarılı bir şekilde benimsenmelerine rağmen, bölgenin tarihsel deneyimine, siyasal kültürüne ve cemaat anlayışına yabancı kalmaktadır.”⁶⁸ Ulus temeline dayalı, hem özgürlüklerinin bilincinde ve sorumluluğunda olan hem de bu özgürlüklerin koruyucusu otorite olarak, devlet otoritesini gören bir vatandaşlık olgusunun, Ortadoğu Arap Toplumları’nda geçerli olduğunu söylemek güçtür. Çünkü Ortadoğu’daki “ulus” kavramı, “bölgenin kendi etnik ve dinsel cemaat örgütlenme sisteminden gelen bir ‘ulus’ anlayışı üzerine kuruludur.”⁶⁹

Ortadoğu’da bir söylem ve bir duygu olarak milliyetçiliğin de, uluslaşma sürecini gerçekleştirmede başarılı olamadığı görülmektedir. Arap milliyetçiliği Ortadoğu’da önce Osmanlı hâkimiyetinden, sonrasında da İngiliz-Fransız mandasından kurtulma sürecinde gelişme göstermiştir. Arap toplumlarında milliyetçilik ideolojisi “kendi toplumlarına yabancılaşmış, batılılaşmış entelektüellere yeni bir kimlik sunmuştur. Ne var ki, Arap

⁶⁴ Bernard Lewis, a.g.e., s.443.

⁶⁵ Raymond Hinnebusch, “Prospects for Democratisation in the Middle East”, a.g.m., s.33.

⁶⁶ Göran Therborn, a.g.m., s.71.

⁶⁷ Gamze Güngörmüş Kona (Der.), a.g.e., s.290.

⁶⁸ Kemal Karpat, a.g.e., s.49.

⁶⁹ Kemal Karpat, a.g.e., s.49.

milliyetçiliği sömürge sonrası dönemde mevcut sosyal çarpıklıkların ve yetersizliklerin üstünü örten bir mesele olma durumuna düşmüştür”.⁷⁰ Anlaşılan odur ki, uluslaşma sürecinde toplumun tutunma ideolojisi olarak adlandırabileceğimiz milliyetçilik, Arap toplumlarında küçük bir seçkin gurubun savunduğu bir düşünce olmanın ötesinde, kitlelere mâl olamamış, ortak bir kimlik sağlayamamıştır.

Ortadoğu'nun Arap ülkelerinde “yerel (milli) devlete karşı sadakat duyguları, bir yandan devletlerüstü nitelikteki Arap milliyetçiliği, öte yandan devlet içindeki çeşitli dinsel, mezhepsel ve etnik bağlarla çatışma halindedir.”⁷¹ Dolayısıyla devletin meşruluğu etrafında örölmüş bir milli birliğin sağlandığını söylemek güçtür.

Ulus devletin oluşturulmasındaki en büyük sorun, vatandaşlığın din, etnisite, mezhep veya aşiret temeline mi dayandırılması gerektiği konusundaki tartışmalardır. “Birleştirici bir unsur olarak görölen İslam içerisindeki bölünmeler ve sömürgeci dönemde etnik kimliklerin kasıtlı olarak ön plana çıkarılmış olması gibi nedenlerle vatandaşlık meselesi daha da sorunlu bir hale gelmiştir.” Bunların yanı sıra Ortadoğu'da aşiret yapısının halen varlığını sürdürüyor olması da, “kimliklerini aşiret üyeliği üzerine kuran bireylerin siyasi çerçeve içerisinde kendilerini hangi otoriteye karşı sorumlu hissedecekleri konusunda da rahatsızlık yaratmaktadır.” Bu yapı içerisinde, zaten devleti meşru bir otorite olarak görmeyen “aşiret üyeleri devlet otoritesinden hiçbir beklentisi olmadan geleneksel yaşantılarını devam ettirebilmektedirler.”⁷²

Dolayısıyla Ortadoğu ülkelerinin çoğu toplumsal bölünmüşlükleri bir “ulus” kimliği altında bir araya getirme hususunda yeterince etkili olamamışlardır. Vatandaşlık kimliği, “psikolojik açıdan büyük ölçüde eski cemaat kimlikleri tarafından beslenmektedir.”⁷³ Ulus kavramının tam olarak benimsenmemesinden ötürü, Ortadoğu halkları güçlerini bağlı oldukları aşiret bağlarından ya da dini guruplardan almaya devam etmektedirler.

Sonuç olarak, siyasi iktidarın seçkin bir grubun elinde olması ve bu iktidar seçkinlerinin siyasi dönüşüme kapalı olmaları, Ortadoğu Arap Toplamları'nın siyasi yapılarının özelliklerinden birisidir. Bu şartlar altında, her türlü muhalif oluşum daha en başından engellenmektedir. Batı tarzı sivil toplum kuruluşlarının gelişmediği ve gelişmesinin engellendiği bu toplumlarda, siyasi iktidarın karşısına etkili bir güç olarak çıkabilen iki unsurdan biri, cemaat tipi yapılanmalar iken diğeri de örgütlü bir güç olan ordudur. Bu iki odağın da,

⁷⁰ Bessam Tibi, *Arap Milliyetçiliği*, Çev. Taşkın Temiz, Yöneliş Yayınları, İstanbul, s.296.

⁷¹ Ergun Özbudun, “Ortadoğu'da Demokrasi Olasılıkları”, *Avrasya Dosyası*, C.2, S.1, 1995, s.139.

⁷² Gamze Güngörmüş Kona (Der.), a.g.e., s.291.

⁷³ Kemal Karpat, a.g.e., s.52.

mevcut yapılarıyla siyasal rejimi demokratikleştirme yönünde dönüştürebileceği şüphelidir. Bunun dışında, bölgede kurulan çoğu ülkenin hem devlet, hem de rejim olarak yeni kuruldukları ve homojen olmayan bir toplum yapısı üzerinde hüküm sürmek zorunda oldukları ifade edilmişti. Dolayısıyla söz konusu parçalanma ve rekabetlerin yanı sıra, yapısal sosyal-ekonomik eksiklikler ulus devlet olabilmeyi aşındıran süreçler olarak belirmektedir. Bu çatışmalar üzerinde devletin varlığı ve devlet tarafından çatışmaların bastırılması otoriter yapıları ve devletin otoriterleşmesini beraberinde getirmiştir.

Ekonomik Yapı

Ortadoğu'nun en dikkat çekici ekonomik özelliği, bölgenin bazı ülkelerinin petrol açısından zenginliği ve bu zenginliğin Ortadoğu Arap Toplamları'na ve devletlerine yansımadır. Aslında petrolün önemi, hem Ortadoğu ülkeleri açısından, hem de tüm dünya açısından 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında Ortadoğu ekonomisi tarımsal ürünlere dayanmaktaydı. Bu durum 20. yüzyılın ikinci yarısında değişikliğe uğramış, petrol Ortadoğu ekonomisinin en belirleyici ögesi ve ana ihraç ürünü olmuştur. Irak, Suudi Arabistan ve diğer bölgelerde bulunan petrol İngiliz, Fransız, Hollanda ve A.B.D. şirketlerince, imtiyaz hakkı alınarak çıkarılmaya başlanmıştır.

Ortadoğu'da petrolün eşitsiz dağılımı, bu coğrafyadaki ülkeler açısından "süper zengin toplumlarla acınacak derecede fakir toplumlar arasında, eşi bulunmayan bir ikilik yaratmıştır" Birleşik Arap Emirlikleri(B.A.E.), Kuveyt ve Suudi Arabistan gibi ülkeler, gelir düzeyi oldukça yüksek, petrol zengini ülkelerdir. Bu ülkeler nüfusları görece az, tarım sektörünün neredeyse hiç gelişmediği ve petrole bağlı sektörler dışında sanayileşmenin olmadığı ülkelerdir. Ürdün ve Irak, Mısır, Yemen gibi ülkeler ise, daha kalabalık ve ilk sayılanlara oranla refah düzeyi çok daha düşük olan ülkelerdir."⁷⁴

Genel olarak bakıldığında, Ortadoğu'nun petrol zenginliği, sadece petrol bakımından zengin ülkelere değil, tüm bölgeye belli bir refah ve istikrar getirmiştir. Petrol gelirleri arttığı sürece, bölgesel sorunlar yumuşatılabilmektedir. Buna karşılık petrol gelirlerindeki azalma ise, bölgede eskiden var olan sorunları daha da derinleştirerek ortaya çıkarmıştır. Bu sorunların en başında "rejimlerin meşruiyetlerinin önemli bir parçası olan dağıtım işlevlerini artık

⁷⁴ Paul Kennedy, *Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken*, Çev. Fikret Üçcan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1999, s.269.

eskisi gibi yerine getirememeleri” neticesinde “rejimlerle vatandaşlar arasındaki ‘toplumsal sözleşme’ nin bozulması” gelmektedir.⁷⁵

Petrol gelirlerinin azalmasıyla beraber, petrol zengini ülkelerin diğer Ortadoğu ülkelerine yaptıkları yatırımlar ve yardımlar büyük oranda azalmıştır. Ayrıca petrol ihraç eden ülkelerde petrol fiyatlarında yaşanan düşme nedeni ile uygulamaya konulan kemer sıkma siyasaları sonucunda, ülkede çalışan göçmen işçi sayısı önemli ölçüde azaltılmıştır. Mısırlı, Ürdünlü, Yemenli ve Filistinli milyonlarca işçinin, petrol zengini Kuveyt, Suudi Arabistan ve B.A.E. gibi ülkelere işçi olarak çalışmaya gittiği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durum ise işçi gönderen ülkelerdeki olumsuz ekonomik koşulları daha da kötüleştirmiştir.

Petrol zenginliğine rağmen, tarımsal üretim yapabilen ülkelerin tarımsal üretimleri gerilemiş ve bu ülkeler gıda tüketimi bakımından dışarıya bağımlı hale gelmeye başlamışlardır. Petrol sektöründeki olumlu gelişmeler, petrol gelirlerinin sürekli artacağı yönünde bir algıya yol açmıştır. Bu şartlar altında rasyonel olmayan prestij projeleri ya da müsrif harcamalar nedeniyle, petrol gelirlerinden yararlanarak ekonominin diğer sektörlerinin kalkındırılması yoluna gidilmemiştir.⁷⁶ Petrol gelirlerindeki artış, Ortadoğu’nun dünya ekonomisi ile daha çok eklemlenmesine yol açmış, Ortadoğu, hammadde ihracatçısı ve lüks mallar başta olmak üzere tüketim malları ithalatçısı durumuna gelmiştir.

Ekonomik alanda petrol ihracının getirdiği zenginliğin, Ortadoğu’da rantiyeci bir devlet modelinin gelişmesi için uygun bir zemin hazırlamak suretiyle, dolaylı yoldan otoriter rejimlerin istikrarını desteklediği söylenebilir. Rantiye devletleri, petrol gelirlerinden elde ettikleri rantı halka dağıtırlar. Bu dağıtım işlevi sırasında “vatandaşlık”, “ekonomik çıkarlar”la ilişkilendirilir.⁷⁷

Rantiyeci devlet, geliştirdiği bir ödül sistemi üzerinden meşruiyetini sağlama yoluna gider. “Genellikle sahip olunan doğal kaynaklar üzerindeki hâkimiyet biçimi ve kaynaklardan elde edilen gelirin dağıtılma biçimi (ödül sistemi) bu rejimlerin istikrarında önemli bir noktayı oluşturur.”⁷⁸ Özellikle de petrol zengini olan körfez ülkelerinde “para ... ya doğrudan çıkarlar ya da sosyal refah sistemi aracılığıyla ‘vatandaş’ olarak tanımlananlara” dağıtılmıştır.⁷⁹

⁷⁵ Meliha Benli Altunışık, “Petrol Gelirlerinin Orta Doğu’da Ülkesel ve Bölgesel Etkileri”, *Avrasya Dosyası*, C.3, S.2, 1996, s.176.

⁷⁶ Meliha Benli Altunışık, a.g.m., s.173.

⁷⁷ Hazem Beblawi, “The Rentier State in Arap World”, *The Arap State*, Ed. Giacomo Luciani, University of California Press, California, 1990, s.89.

⁷⁸ Gonca Bayraktar Durgun, a.g.m., s.190.

⁷⁹ Ilan Pappé, a.g.e., s. 68.

Ortadoğu Arap Topluları örneğinde, petrol zengini ülkelerdeki siyasi iktidarlar, rantiyeci devletin bir özelliği olarak, halktan vergi toplamaktan vazgeçtikleri ölçüde, siyasi katılımın önünü de kapamışlardır.⁸⁰ Petrol gelirleri sayesinde, ekonomik olarak doğrudan vergi gelirlerine ihtiyaç duyulmaması, devletin hareket alanını genişletmiştir. “Bir çok kamusal hizmeti ücretsiz elde eden halk vergi vererek katkıda bulunmadığı bir devletten fazla bir beklenti içerisinde olmamıştır. Rantiyeci devletin dağıtmış olduğu ekonomik kaynaklar halkın devletin meşruluğunu dar bir çerçevede desteklemesine sebep olmuştur. Halk devletin meşruluğunu siyasal katılımı desteklememektedir, çünkü devlet yüksek petrol gelirleriyle kendisine bağımsız bir alan yaratabilmiş ve halkı siyasal karar alma mekanizmasının dışında tutabilmiştir.”⁸¹ Bu doğrultuda, içinde doğduğu tarihsel kontrol koşulları nedeniyle, rantiyeci ekonomileri gelenekçi ve halk karşıtı rejimlerin gelişmesini desteklemiştir.⁸²

Üstelik rantiyeci devlet modeli etkilerini sadece petrol zengini ülkelerde değil, petrol zengini olmayan ülkeler üzerinde de hissettirmiştir. Rantiyeci devletler, “müttefik satın almak ya da sorunlarla karşılaşmamak” için diğer Arap devletlerine yardımda bulunmuşlardır.⁸³ Dolayısıyla petrol zenginliği rantiyeci devletlerinin otoriter iktidarlarını sürdürmelerine imkân tanıdığı gibi, petrol zengini olmayan ülkelerdeki otoriter yapıların da, kısmi olarak istikrarına yol açmıştır.

Ancak Ortadoğu’da bir tür refah devleti modeli ile eşleşen rantiyeci ekonomisinin uygulanmasında, 1980’lerden itibaren bir çözüme görülmüştür. Ortadoğu 1980’lere ekonomik krizle girmiş ve bu tarihten itibaren de ekonomik reformlarla tanışmıştır. Ancak reformlar ekonomide beklenen iyileşmeyi sağlayamamış aksine ekonomik tablo daha da kötüleşmiştir. İşsizliğin, yoksulluğun, düşük eğitim ve kötü yaşam koşullarının oluşturduğu sosyo-ekonomik tablonun yöneticiler için bir tehdit oluşturduğu ortadadır. Halk büyük bir yoksulluk içindedir. Reform tedbirleri kapsamında kamu yatırımlarındaki düşüş özellikle şehirlerdeki işsizlik oranlarını artırmış ve düşük gelirli grupların satın alma gücünü erozyona uğratmıştır.⁸⁴

Petrol fiyatlarının düşmesiyle beraber, hükümetler kemer sıkma siyasaları uygulamaya başlamış, mali krizin aşılması için devlet giderlerini kısma yoluna gitmişlerdir. Böylece, halkın siyasal katılma isteklerinin önüne geçebilmek ve muhalefet odaklarının etkisiz kılmak için uygulanan refah devleti siyasaları, mali krizle birlikte kesintiye uğramıştır. Bunun sonucu olarak

⁸⁰ Hazem Beblawi, a.g.e., s.89.

⁸¹ Gamze Güngörmüş Kona (Der.), a.g.e., s.292.

⁸² Göran Therborn, a.g.m., s.71.

⁸³ Hazem Beblawi, a.g.e., s.96.

⁸⁴ M. Riad, El Ghonemy, a.g.e., s.215.

da halktaki hoşnutsuzluk, hükümetlerin meşruiyetini tehdit etmeye başlamış, mali krizi siyasi krize dönüşmüştür.⁸⁵

Kısacası, ontolojik bir veri olan meşruiyet krizi, otoriter yönetimlerini petrol zenginliği aracılığıyla sürdürmeye çalışan hükümetlerin, mali krizi ile çakışmıştır. Ortadoğu'da halk desteğine sahip olmayan siyasi iktidarlar, kısır bir döngüye girmişlerdir. Bu tür zayıf rejimler meşruiyet krizini gidermek amacıyla reform çalışmaları başlattıklarında, bu girişimlerin kendisi meşruiyet erozyonunun artmasına yol açmakta ve böylelikle siyasi iktidarlar bir kısır döngü içinde sıkışıp kalmaktadır.⁸⁶

Sonuç olarak, Ortadoğu ülkelerinin petrol zenginliğinin, bu toplumlarda otoriter rejimleri güçlendirdiği görülmektedir. Petrol zenginliğine sahip olan rejimler, çeşitli yöntemlerle iktidara alternatif olabilecek kesimlerin güçlerini azalttıkları gibi, petrolün sağlamış olduğu geniş maddi olanaklarla topluma iktidarlarını kabul ettirecek siyasalar uygulamışlar ve böylece toplumsal muhalefeti önlemeye çalışmışlardır. Yani bu ülkelerdeki siyasi seçkinler, petrol zenginliğini kullanarak baskıcı yönetimlerini pekiştirip, toplumdaki geleneksel yapıları yeniden üretmişlerdir.⁸⁷

SONUÇ

Ortadoğu'daki Arap devletlerinin çoğunluğu II. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge yönetimlerinden kurtularak bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Yeni devletlerin siyasi iktidarları geleneksel ya da anayasal monarşiler, cumhuriyetler şeklinde zuhur etmiş ancak zaman içinde bu yönetim biçimleri, tek parti yönetimleri, askeri diktatörlükler ya da başka adlar altında ama hep otoriter rejimler yönünde bir gelişme göstermişlerdir. Bu toplumdaki otoriter rejimlerin hepsinin aynı derecede otoriter olduğunu söylemek mümkün değildir. Ama siyasi iktidarın el değiştirmesinin önünün kapalı olması, muhalefetin engellenmesi, siyasi katılımın sınırlı olması ya da hiç olmaması gibi parametreler bağlamında değerlendirildiğinde, Ortadoğu Arap Toplamları'nda ortaya çıkan siyasi rejimlerin, otoriter özellikler gösterdiği, hatta doğrudan otoriter rejim tipolojisi içerisinde yer aldığı açıkça söylenebilir.

Bu çalışma, Ortadoğu Arap Toplamları'nın tarihsel mirası, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik yapısı ile bu toplumlarda şekillenen otoriter rejimler arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmanın temel savı, tarihsel bağların, toplumsal, siyasal ve ekonomik yapının, otoriter rejimlerin belirmesine ve belli bir süre için kalıcılık kazanmasına yol açabileceğidir. Otoriter rejimlerin, bir toplumun sadece kendi iç dinamikleriyle değil, aynı

⁸⁵ Meliha Benli Altunışık, a.g.m., ss.175-176.

⁸⁶ Lütfullah Karaman, Bülent Aras, a.g.m., s.150.

⁸⁷ Meliha Benli Altunışık, a.g.m., ss.170-171.

zamanda, tarihsel, toplumsal, siyasi ve ekonomik yapı üzerindeki etkileri bakımından dış dinamiklere de bağlı bir biçimde gelişme gösterebileceği çalışmanın diğer savıdır.

Ortadoğu Arap Toplumlari'nin çeşitli parametreler bağlamında yapılan analizi neticesinde, söz konusu iki sav da doğrulanmaya çalışılmıştır. Bu parametreler, Ortadoğu Arap Toplumlari'nin tarihsel mirası, toplumsal, siyasi ve ekonomik yapısıdır.

Ortadoğu'nun Arap Toplumlari'nin tarihinin, bu toplumlarda otoriter rejimlerin belirmesinde etkili olduğu görülmüştür. Bölgede aşağı yukarı 400 yıl kadar süren Osmanlı hâkimiyetinin yönetim gelenekleri ve pratikleri, bu toplumlarda ilerde ortaya çıkacak olan devletlerdeki iktidarı kullanma biçimini etkilemiştir. Osmanlı'nın etkisi özellikle iktidar-toprak mülkiyeti ilişkisi bağlamında geçerlidir. Pre-modern ve pre-kapitalist dönemdeki bu ilişki biçimi neticesinde, Ortadoğu Arap coğrafyasında toprakların Sultan'a ait oluşu temelinde şekillenen bu yapıda, sermaye birikimini tetikleyecek unsurlar gelişmemiş ve bunun toplumsal formasyona yansımaları ise, güçlü bir burjuvazi -özellikle de sanayi burjuvazisi- ve onun karşısında yer alan bir işçi sınıfının, Batı'da olduğu gibi ortaya çıkmaması biçiminde kendini göstermiştir. Bunun anlamı ise, siyasi iktidarı denetleyebilecek güçte toplumsal sınıfların var olmamasıdır. Bu bağlamda, sömürge yönetimleri sonrasında bağımsızlığını kazanan bu toplumlarda, siyasi erk karşısında, onu istekleri doğrultusunda zorlayacak, güçlü bir toplumsal yapı kurulamadığı görülmüştür.

Osmanlı hâkimiyetinin ardından bölge, sömürgeci ülkelerin hâkimiyeti altına girmiştir. Sömürge yönetimlerinin otoriter rejimlerin ortaya çıkışı üzerine etkisi, belki Osmanlı etkisinden daha büyük olmuştur. Sömürgeci devletler, bu coğrafyadaki toplumsal yapının yanı sıra, siyasi ve ekonomik yapı üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır. Yönetimlerini kolaylaştırmak adına bölgedeki mevcut heterojenliğin kışkırtılması, sömürge yönetimleri sonrasında kurulacak olan ulus-devletlerin ulus kimliğini zedeleyecek gelişmelere yol açmıştır. Sömürgeci ülkelere altı çizilen bu parçalanmışlık Ortadoğu'da iktidarı ele geçiren liderlerin, etnik ve dini çatışmalar gibi iç sorunları da kullanarak giderek gücü kendi ellerinde toplamaya başlamalarına, yani giderek otoriterleşmesine de yol açmıştır.

Çoğunluğu yapay olarak kurulan Ortadoğu Arap Devletleri'nin toplumlari, dini parçalanmışlıklar ve bu parçalanmışlıkların bölgede hâkimiyet mücadelesi veren dış güçlerce kışkırtılması nedeniyle, modern anlamda ulus haline gelememektedirler.

Ortadoğu Arap Toplumlari'nin modern anlamda uluslaşma sürecinde yaşadıkları sıkıntılar, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik etkenlerle birleştiğinde çağdaş, demokratik, katılımcı bir siyasi kültür gelişmemiştir. Bu toplumlarda sivil toplumun zayıflığı; sivil toplumun çekirdeği sayılabilecek bir takım

örgütlenmelerin demokrasi karşıtı yapısı, otoriter rejimlere doğru kaymayı güçlendirmektedir.

Bunun dışında sömürge yönetimlerinin bu toplumlarda, kendi toplumlarına benzer bir biçimde kurmaya çalıştıkları Batı tarzı kurumlar, bölge toplumlarınca, sömürge yönetimleriyle özdeşleştirildiğinden, kısa ömürlü olmuşlardır. Söz gelimi otoriter rejimlerin karşı kutbunu temsil eden, çoğulculukla eşleştirilebilecek bir parlamenter gelenek, bu toplumlarda yerleşmemiştir.

Öte yandan, ekonomik açıdan değerlendirildiğinde, zengin petrol kaynaklarının varlığı da her ne kadar, rantiyeci devletin ortaya çıkmasına imkân tanıyıp, belli ölçülerde devletin halk tarafından meşru sayılmasına yol açmış olsa bile, aynı zamanda karşıt bir biçimde siyasi katılımın varlığının kısıtlılığına yol açmasıyla da, bölgedeki otoriter rejimleri desteklemektedir.

Bütün bu dış unsurlara maruz kalmış iç dinamiklerin yanı sıra, uygun gittiği sürece uluslararası konjonktürün de baskıcı liderleri desteklediği söylenebilir. Sömürgeci güçlerin Ortadoğu'dan çekilmesinden sonra oluşan güç boşluğu, yine büyük güçlerin kendi çıkarlarına zarar vermeyecek hükümetlerce doldurulmaya çalışılmıştır. Batı çıkarlarına zarar vermediği hatta bu çıkarları koruduğu sürece, otoriter Ortadoğu rejimlerinin destek gördüğü rahatlıkla söylenebilir.

Sonuç olarak, Ortadoğu Arap Toplumlari'nin sahip oldukları tarihsel miras, sosyal yapıları ve ekonomik alt yapıları, doğrudan otoriter rejimleri destekleyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Heterojen yapı, sınıfsal açıdan güçsüz bir burjuvazi ve işçi sınıfından oluşan bir toplumsal formasyon ve bağımsızlığını geç kazanan bu ülkelerdeki genç siyasi yapılanmalar ve ekonomik etkenler, siyasi iktidarın otoriter bir biçimde ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu etkiler altında Ortadoğu Arap Toplumlari'nda, adı ister cumhuriyet olsun, ister oligarşi ya da monarşi, hesap sorulabilir, dönüşümlü iktidarın olmadığı otoriter rejimler gelişmiştir.

Son yıllarda yaşanan ve dünya kamuoyunda "Arap Baharı" olarak adlandırılan dönüşümler, küreselleşme sürecinin etkileri ve dış destekler bir yana bırakılırsa, bu çalışmanın konusunu oluşturan Ortadoğu Arap Toplumlari'nda siyasal ve ekonomik açıdan değişime duyulan ihtiyacı göz önüne sermiştir. Hiç şüphesiz dünyadaki küresel çaptaki değişimlere paralel olarak, Ortadoğu Arap Toplumlari'nda da, değişime yönelik ciddi toplumsal hareketler ortaya çıkmıştır. Çeşitli Arap ülkelerinde otoriter iktidarlara devrilmiş, kimisinde ise hala devrilmeye çalışılmaktadır. Ancak yıkılan otoriter iktidarlara yerine geçme olanağı bulunan toplumsal güç odaklarının niteliği göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu "Bahar"ın, demokrasiye yönelip yönelmeyeceğini zaman gösterecektir.

Kaynakça:

- Akdemir, Salih, "Suriye'deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü", *Avrasya Dosyası*, C. 6, S. 1, 2000, (201-237).
- Altunışık, Meliha Benli, "Petrol Gelirlerinin Orta Doğu'da Ülkesel ve Bölgesel Etkileri", *Avrasya Dosyası*, C. 3, S. 2, 1996, (169-178).
- Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi C.I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993.
- Atay, Mehmet, "Ortadoğu'da Terör Savaşı ve Barış Arayışları", *Avrasya Dosyası*, C. 3, S. 2, 1996, (117-142).
- Bayraktar Durgun, Gonca, "Otoriter ve Totaliter Rejimler", *21. Yüzyılda Prens*, Ed. Ümit Özdağ, Kripto Yayınları, Ankara, 2012, (179-208).
- Bebrawi, Hazem, "The Rentier State in Arap World", *The Arap State*, Ed. Giacomo Luciani, University of California Press, California, 1990, (85-99).
- Bozarslan, Hamit, *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- Çalışkan, Koray, "Ortadoğu Siyaseti ve Toplumları Anlama Yolları", *İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:39 (Ekim 2008), (1-18).
- Dahl, Robert, *Demokrasi ve Eleştirileri*, Çev. Levent Köker, Türk Siyasi İlimler Derneği – Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- Dawishan, Adeed, "Arap Regimes: Legitimacy and Foreign Policy", *The Arap State*, Ed. Giacomo Luciani, University of California Press, California, 1990, (284-299).
- El Ghonemy, M. Riad, *Affluence and Poverty in the Middle East*, London, Newyork, Routledge, 1998.
- Erdem, Çiğdem, "Pratikte ve Teoride Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri", *21. Yüzyılda Prens*, Ed. Ümit Özdağ, Kripto Yayınları, Ankara, 2012, (241-278).
- Harik, Iliya, "The Origins of the Arap State System", *The Arap State*, Ed. Giacomo Luciani, University of California Press, California, 1990, (1-28).
- Hathaway, Jane, *The Arap Lands Under Ottoman Rule, 1516-1800*, Pearsson Longman, London, 2008.
- Heywood, Andrew, *Siyaset*, Çev. Bekir Berat Özipek, Adres Yayınları, Ankara, 2010.
- Hinnebusch, Raymond A., "Suriye'de Devlet ve Sivil Toplum", *Avrasya Dosyası*, Çev. Hakan Özdağ, C. 2, S. 3, 1995, (7-22).
- Hinnebusch, Raymound, "Prospects for Democratisation in the Middle East", *Democratisation in the Middle East: Dilemmas and Perspectives*, Ed. Birgitte Rahbek, Aarhus University Pres, Oakville, 2005, (31-40).
- Hourani, Albert, *Arap Halkları Tarihi*, Çev. Yavuz Alogan, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.
- Hurewitz, J. C., *Middle East Politics: The Military Dimension*, Frederick A. Praeger Publishers, New York, 1969.
- Jaber, Kamel S., "The Democratic Process in Syria, Lebanon and Jordan", *Democratization in the Middle East: Experiences, Struggles, Challenges*, Ed. Amin Saikal, Albrecht Schnabel, United Nation Universty Pres, Tokyo, 2003, (127-141).
- Karaman, Lütfullah, Aras, Bülent, "Ortadoğu Demokrasinin Neresinde? Demokratikleşme Sorunsalı ve Sivil Toplum Ayracı İçinde Bazı Tesbitler", *Avrasya Dosyası*, C. 3, S. 2, 1996, (143-168).
- Karpat, Kemal, *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
- Kennedy, Paul, *Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken*, Çev. Fikret Üçcan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1999.
- Kona, Güngörmüş Gonca (Der.), *Orta Doğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Lewis, Bernard, *Ortadoğu*, Çev. Selen Y. Kölay, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2005.

- Linz, J. Juan, *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, Çev. Ergun Özbudun, Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, Ankara, 1984.
- Mansfield, Peter, *Ortadoğu Tarihi*, Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Say Yayınları, İstanbul, 2012.
- Norton, Augustus Richard, "Introduction", *Civil Society in the Middle East*, V.2, Ed. Augustus Richard Norton, Brill, Leiden, 2001, (1-16).
- Özbudun, Ergun, "Ortadoğu'da Demokrasi Olasılıkları", *Avrasya Dosyası*, C. 2, S. 1, 1995, (136-139).
- Özdalga, Elisabeth, PERSSON, Sune, "Önsöz", *Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası*, Der. Elisabeth Özdalga, Sune Persson, Çev. Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, (v-vii).
- Öztürk, Mustafa, "Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi", *History Studies, Middle East Special Issue*, 2010, (325-351).
- Picard, Elizabeth, "Arap Military in Politics: From Revolutionary Plot to Authoritarian State", *The Arap State*, Ed. Giacomo Luciani, University of California Press, California, 1990, (189-219).
- Pappe, Ilan, *Ortadoğu'yu Anlamak*, Çev. Gül Atmaca, NTV Yayınları, İstanbul, 2009.
- Sander, Oral, *Siyasi Tarih, 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.
- Sariolghalam, Mahmood, "Ortadoğu'da Sivil Toplum Umutları: Kültürel Engeller Üzerine Bir Çözümleme", *Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası*, Der. Elisabeth Özdalga, Sune Persson, Çev. Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, (74-82).
- Sartori, Giovanni, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Çev. Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- Therborn, Göran, "Sivil Toplumun Ötesi: Demokratik Deneyimler ve 'Ortadoğu'ya Uygunlukları", *Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası*, Der. Elisabeth Özdalga, Sune Persson, Çev. Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, (61-73).
- Tibi, Bessam, *Arap Milliyetçiliği*, Çev. Taşkın Temiz, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1998.
- Yerasimos Stefanos, *Milliyetler ve Sınırlar*, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2002.

Akademik ORTA DOĞU Dergisi Yayın İlkeleri

Akademik Orta Doğu dergisi, yılda iki defa yayımlanmakta olan hakemli uluslararası bir dergidir. Dergiye gönderilen Türkçe veya İngilizce makaleler, özgün eserler ve daha önce yayımlanmamış veya herhangi bir yayının hakem sürecine girmemiş olmalıdır. Dergiye gönderilen makaleler, Hakem Kurulu'nun değerlendirmesinden sonra yayımlanırlar. Dergide yer almış olan makalelerin bütün yayın hakları Akademik Orta Doğu Dergisi'ne aittir. Dergide yayımlanması kabul edilen edilen çalışmaların, içerik sorumluluğu yazara aittir. Yazarların görüşleri, dergiye mâl edilemez. Dergiye gönderilen makaleler, dipnotlar dâhil en az 4000 en fazla 9000 kelime olmalıdır. Olay incelemeleri en az 2000 en fazla 4000 kelime olmalıdır. Kitap incelemeleri en az 750 en fazla 2000 kelime olmalıdır. Makalelerde en az 150 kelimelik Türkçe özet ile İngilizce özet ve makale başlığı bulunmalıdır. Özetler, Times New Roman yazı tipinde 10 punto yazı tipi boyutunda tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Özetlere her iki dilde de en fazla beş adet anahtar kelime eklenmelidir.

Makalenin üst başlığı büyük harf ve koyu; alt başlıklar ise küçük harfle yazılmalıdır. Yazar veya yazarların isimleri üst başlığın altında sağa yaslı olarak yazılmalıdır. Yazar veya yazarların unvan ve kurum bilgileri, yıldız(*) ile dipnotta ilk sayfada belirtilmelidir. Makale içinde en fazla ikili alt başlık sistemi kullanılmalıdır. Alt başlıklar koyu ve küçük harf; alt başlığa bağlı ara başlıklar ise küçük harf ve italik yazılmalıdır. Makaleler, Microsoft Office 2007 veya daha üst sürümde, A4 kâğıt boyutunda, Times New Roman karakterinde, 11 punto yazı tipi boyutu ve tek satır aralığı sayfa yapısı ile yazılmalıdır. Dipnotlar ise Times New Roman karakterinde 9 punto yazı tipi boyutu ve tek satır aralığıyla, her bölümü yeniden başlat numaralandırma ayarı ile yazılmalıdır. Sayfa yapısı A4 dikey boyutta, kenar boşluklar üst 3cm, sol 1,8 cm, sağ 1,8 cm, alt 0,7 cm olmalıdır

Makale sonunda, yararlanılan kaynaklar, soyadı alfabetik sırasına göre, soyadlar italik olarak, 9 punto yazı tipi boyutu ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır.

Yazarlar, çalışmalarını, adres, telefon, e-posta veya belge-geçer bilgilerini içeren bir mektup ile birlikte info@akademikortadogu.com veya kemahan@yahoo.com (Doç.Dr.Mehmet Şahin) adresine gönderebilirler.

Guidelines for Authors

Academic Journal of the Middle East is a bi-lingual (Turkish/English) semi-annual, peer-reviewed international journal. Articles sent to the journal should be original and not be published previously. Articles are published following the review board's decision. All rights of the articles belong to The Academic Journal of the Middle East. The Academic Journal of the Middle East is not bound with the ideas presented by the authors in featured articles. The title of the article should be in capital letters and in bold; sub sections in lowercase. The name/s of the authors should be below the title aligned to the right. The titles of authors should be included on the first page with an asterisc (*) to the footnotes. Sub section titles can contain a maximum of two lines. Sub sections should be bold and lowercase; sections within the sub-sections should be lowercase and italic.

Articles should contain minimum 4000 and maximum 9000 words including the footnotes. Case studies should contain minimum 2000 and maximum 4000 words. Book reviews should contain minimum 750 and maximum 2000 words. Articles should have titles and a summary section in both Turkish and English of minimum 150 words. A maximum of 5 key words should also be included in the summaries in both Turkish and English.

The title of the article should be in capital letters and in bold; sub sections in lowercase. The name/s of the authors should be below the title aligned to the right. The titles of authors should be included on the first page with an asterisc (*) to the footnotes. Sub section titles can

contain a maximum of two lines. Sub sections should be bold and lowercase; sections within the sub-sections should be lowercase and italic.

Articles should be typed on Windows 2007 or newer Microsoft Office Word programs in A4 format, Times New Roman character, in 11 font size and single spacing to the paragraph. Footnotes should be typed in 9 font size with single space.

Works cited should be listed at the end of the article arranged in title order and alphabetical order, last names in italic, in 9 font size and single spaced. For A4 paper, It is obtained by entering following margin settings in the "page set-up" of your word-processor:
top: 3 cm; bottom: 0,7 cm; left: 1,8 cm; right: 1,8 cm

Authors are encouraged to forward their article to the co-editor Assoc.Prof.Dr. Mehmet Şahin (kemahan@yahoo.com or info@akademikortadogu) together with their address, telephone, e-mail and fax information.

Örnek Dipnot yazımı/Examples of Citations

1. Mehmet Emin Çağırın, "Filistin Duvarının' Hukuki Mahiyeti Ve Sonuçları Üzerine Uluslararası Adalet Divanının İstisari Mütalaası", *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2006.
2. Gökhan Çetinsaya, "Essential Friends and Natural Enemies: The Historic Roots of Turkish-Iranian Relations", *Middle East Review of International Affairs*, Cilt 7, No 3, 2003, ss. 116-132.
3. *Ibid.*, s.119
4. Çağırın, "Filistin Duvarının' Hukuki Mahiyeti Ve...", s. 125
5. Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, 2.b., METU Press, Ankara, 2001, ss. 36-45
6. *The Independent*, "The photos Saudi Arabia doesn't want seen – and proof Islam's most holy relics are being demolished in Mecca", 02 April 2013, <http://www.independent.co.uk/> "Dışişleri Bakanı Lübnan'da", 20 Ağustos 2006.
7. Ceyda Karan, "Suriye ve Türkiye'nin Zor Soruları", *Habertürk*, 12 Haziran 2011, <http://www.haberturk.com/yazarlar/ceyda-karan/639111-suriye-ve-turkiyenin-zor-sorulari>
8. DPT, *İkinci Avrupa Ekonomik Topluluğu Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT:1493-OIK:199, Ankara, Ağustos 1976.
9. Bağcı, *Türk Dış Politikasında...*, s.99
10. UN, *Mehlis Report*, S/2005/662, Distr.: General, 20 October 2005, Erişim Tarihi: 13 Ağustos 2007, <http://www.un.org/news/dh/docs/mehlisreport/>
11. *Interview*, Halil İnalçık, Bilkent University, Ankara, 15 Ağustos 2009,
12. Karl W. Deutsch, "On The Concepts of Politics and Power", James N. Rosenau (Ed.), *International Politics and Foreign Policy*, New York: The Free Press, 1969, ss. 257-260
13. Türel Yılmaz, *Türkiye'nin Orta Doğu'daki Sınır Komşuları ile İlişkileri (1970-1997)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1997, s. 68
14. Deutsch, "On The Concepts of Politics and Power", s. 265
15. *Anadolu Ajansı*, "İngiliz Parlamentosundan Türkiye Raporu", 04 Nisan 2012, <http://aa.com.tr/tr/kategoriler/dunya/121371-ingiliz-parlamentosunun-turkiye-raporu>